

ROSSIYA'DA MÜSLÜMANLAR (ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN BİLİNMEYEN BİR MAKALESİ)

SEBASTIAN CWIKLİNSKI*

Öz: Makale; Tatar seyyah, yayıncı ve politikacı Abdürreşid İbrahim'in (1857–1944) 1915 yılında Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın bünyesindeki *Doğu Haber Merkezi* (Almanca: *Nachrichtenstelle für den Orient*) tarafından yayınlanan *El Dschihad* gazetesinin Tatarca (Alman makamların resmî deyimiyile: Türk-Tatarca [turkotatarisch]) basımı için Osmanlıca yazdığı bir makalenin transkripsiyonunu sunmaktadır. Giriş yazısında *El Dschihad* gazetesinin yayınlanması, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı zamanındaki Doğu politikası çerçevesine oturtulmaktadır: Antant güçleri İngiltere, Fransa ve Rusya hâkimiyeti altında bulunan Müslümanları kışkırtmaya çalışan Almanya, bir Panislamizm politikası yürütüp İslam'ın asıl dostunun kendisi olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bu politika çerçevesinde *El Dschihad* gazetesinin yayınlanması oldukça büyük bir rol oynamıştır çünkü Almanya'nın Panislamizm politikasında İngiliz, Fransız ve Rus ordularından Almanya'ya esir düşen Müslümanlara, kendi halklarını Panislamist ruhta “devrimleştirme” görevi biçilmiştir.

Burada transkripsiyonu sunulan makale, Abdürreşid İbrahim'in *El Dschihad* gazetesinin Türk-Tatarca basımı için yazılan beş makaleden biridir ve onu başka makalelerden ayıran özelliği, onun Tatarca değil de Osmanlıca yazılmış olmasıdır. Makale genel bir şekilde Rusyalı Müslümanları tanıtmaktadır. Makalenin dili Osmanlıcadır ancak tek tük kısımlarında Tatarca'nın etkisinin yanı sıra birkaç Rusça alıntı sözcüğe de rastlanır.

Anahtar Kelimeler: Doğu siyaseti, Abdürreşid İbrahim, Birinci Dünya Savaşı, Tatarlar, *El Dschihad* gazetesi, Almanya.

THE MUSLIMS IN RUSSIA (A FORMERLY UNKNOWN ARTICLE BY ABDÜRREŞİD İBRAHİM)

ABSTRACT: The article presents a transcription to the Latin alphabet of a previously unknown article written by the Tatar traveller, publisher and politician Abdürreşid İbrahim (1857–1944) in 1915 on behalf of the *News Service for the Orient* (*Nachrichtenstelle für den Orient*) of the German Ministry of Foreign Affairs for the Tatar (in the language of the German documents: Turko-Tatar, in the German original: turkotatarisch) edition of the prisoner newspaper *El Dschihad* in the Ottoman language. The introduction to İbrahim's article argues that the publishing of *El Dschihad* has to be seen in the context of Germany's Orient policy: Germany, willing to weaken the Entente powers Great Britain, France and Russia by inciting the Muslims under their control to rise up against their colonial powers, propagated Panislamism in order to present herself as the 'true friend of Islam'. In the context of Germany's Panislamism policy the publication of the prisoner newspaper *El Dschihad* did play an important role, because the Muslim prisoners of war were supposed to become 'agents of the Panislamist revolution'. The

* Dr. phil., Berlin Hür Üniversitesi'nin Türkoloji Enstitüsü, sebastian.cwiklinski@web.de, ORCID: 0000-0003-4811-9679

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date): 20.01.2020, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 07.05.2020)

article presented here was the fifth one written by Abdürreşid İbrahim for the Tatar edition of *El Dschihad*, but the only one written not in Tatar, but in the Ottoman language. It presents the Muslims of Russia in very general way. The language of İbrahim's article is Ottoman with a limited grammatical influence of the Tatar language and very few Russian loanwords.

Keywords: Orient policy, Abdürreşid İbrahim, First World War, Tatars, newspaper *El Dschihad*.

Alman İmparatorluğu'nun, Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefiki olan Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte bir Panislamizm propagandası yürüttüğü çoktan bilinmektedir. Almanya'nın güttüğü gaye; Antant güçleri İngiltere, Fransa ve Rusya'nın hâkimiyeti altında olan Müslümanları isyana kışkırtıp düşmanları olan bu devletleri zayıflatarak Osmanlı İmparatorluğu'yla beraber savaşta zaferi elde etmek idi. Bu amaç doğrultusunda Almanlar; Halife'ye İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Cihad'ı ilan ettirerek Müslümanlara en doğal müttefiklerinin olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. Bu politika çerçevesinde İngiliz, Fransız ve Rus ordularından Almanya'ya esir düşen Müslüman askerlere önemli bir rol biçilmiştir: Onların, Müslümanlara mahsus esirler kamplarında toplanıp Panislamizm propagandasına tabi tutularak ait oldukları halklarını 'devrimleştirme' ajanlarına dönüştürülmesi planlanmıştır. Bu amaçla Berlin'in yakınlarındaki Wünsdorf ve Zossen kasabalarına yakın iki esir kampı kurulmuştur. Müslümanların dinî ihtiyaçlarına özellikle özen gösterilerek kampların birinde ahşap cami de bina edilmiştir (Kon, 2013).

Bu politikayı uygulamaya koymak için daha 1914 yılında Alman Dışişleri Bakanlığına bağlı bir *Doğu Haber Merkezi (Nachrichtenstelle für den Orient*, bundan sonra DHM olarak anılacaktır)¹ kurulmuştur. DHM'nin yarısı Almanlardan, diğer yarısı da propaganda yöneltilen Doğulu askerlerin milletlerine mensup 'yerli' propagandacılarından oluşuyordu. Rusyalı Türk esirlere yönelik propaganda yapmak üzere 1915 yılının Nisan ayında İstanbul'dan Tatar seyyah, yayıncı ve politikacı Abdürreşid İbrahim (1857–1944) Berlin'e getirilmiştir (Cwiklinski, 2012). Merkez, 1915 yılından itibaren çeşitli dillerde propaganda yayınları çıkarıyordu; propaganda yazılarının çoğu Almanca ve Arapçadan diğer dillere tercüme edilen eserler idi (Cwiklinski, 2015). Abdürreşid İbrahim, Almanya'ya geldikten hemen sonra DHM'nin en önemli propaganda teşebbüsüne de katıldı. Merkez tarafından 1915 yılının Mart ayından itibaren Gürcüce, Urduca, Hintçe, Arapça, Rusça ve Tatarca olmak üzere çeşitli dillerde esirler için gazeteler çıkarılıyordu. Gürcüce gazetenin adı *Kavkasya*, Hintçe ve Urduca'nınki ise *Hindostan* iken Arapça Rusça ve Tatarca gazetelerin ortak adı *El Dschihad (el-Cihad)* koyulmuştur (Heine, 1980; Gataullina, 2009). Bu gazetelerden tirajı en yüksek olanı, Tatarca ya da Alman makamların resmî

¹ Biz burada *Nachrichtenstelle für den Orient*'in Türkçesi için Kadir Kon'un önerdiği *Şark İstihbarat Birimi* adını (Kon, 2013: 77) kullanmayacağız, çünkü kanımızca bu kurum bir istihbarat bürosu olmaktan ziyade bir propaganda merkezine ait niteliklere sahip bir kurum idi.

deyimiyle Türk-Tatarca (*Turkotatarisch*) basımı idi: İki haftada bir defa çıkan bu gazeteden 3.500 adet basılmıştır (Höpp, 1997: 102). *El Dschihad* gazetesinin Türk-Tatarca basımının makalelerinin çoğu ya Rusça ya da Almandan tercüme makaleler idi ama makalelerin belli bir kısmı DHM'nin Tatar çalışanları tarafından Tatarca olarak yazılmıştır (Gilyazov ve Gataullina, 2014: 214).

Adı geçen DHM çalışanı Abdürreşid İbrahim'in, *El Dschihad*'ın Rusça ve Türk-Tatarca basımlarında beşer makalesi yayımlanmıştır; Rusça makalelerinin hepsi ve dört Tatarca makalesi, tarafımızdan 2013'te iki ayrı makalede tekrar yayımlanmıştır (Cwiklinski, 2013a; Cwiklinski, 2013b). Abdürreşid İbrahim'in, *El Dschihad*'ın Türk-Tatarca basımı için kaleme aldığı ve burada sunacağımız beşinci makalesinin özelliği, Tatarca değil de Osmanlıca yazılmış olmasıdır. Makalenin neden Osmanlıca yazıldığı sorusuna net bir cevap vermek güçtür çünkü makalenin Osmanlıca yazılması, Alman Savunma Bakanlığının 1915 yılının başında DHM'ye ilettiği ve gazetenin Türk-Tatar basımının Rusyalı esirler tarafından anlaşılması için Osmanlıca değil de Tatarca olması gerektiğini vurgulayan talebine (Höpp, 1997: 102) aykırıdır. Makalenin Osmanlıca basılmasının olası nedenlerin biri, sık sık Almanya'ya gelen Osmanlı memurlara Rusyalı Müslümanların hallerini anlatacak bir makale sunma isteği olabilir, ayrıca Azeri esirlere kendi dillerine yakın bir dilde makale sunmak istenildiği de düşünülebilir.

Makalenin dili Osmanlıcadır, ancak tek tük yerlerde Tatarcanın etkisinin yanı sıra çok sınırlı sayıda Rusça alıntı sözcüğe rastlanır.² Metin Osmanlıca olduğuna göre başlığının – 2012 yılında Abdürreşid İbrahim'in *El Dschihad*'taki makalelerinin bir bibliyografyasında yazdığımızın aksine (Cwiklinski, 2012: 300) – *Rossiya'da Möselmanlar* (ki bu da Tatarca olurdu) değil de *Rossiya'da Müslümanlar* olması lazımdır. *El Dschihad*'ın onuncu sayısında yayınlanan makale, büyük bir ihtimalle Abdürreşid İbrahim'in kendisine ait olan bir el yazısıyla yazılmıştır. *El Dschihad*'ın, Tatarca basımı ile birlikte çıkan Rusça basımının aynı tarihli onuncu sayısında işbu makalenin Rusçası da yayımlanmıştır (Cwiklinski, 2013a: 259–261). Abdürreşid İbrahim'in – çok az istisna hariç – genel olarak Rusça yazı yazmadığı için burada sunulan Osmanlıca makalenin orijinal metin, Rusça metnin ise tercüme olduğunu tahmin edebiliriz. Yazının Osmanlıca orijinali ile Rusça tercümesi arasında üzerinde durmayacağımız birkaç küçük fark vardır. Burada sunduğumuz makale; Abdürreşid İbrahim'in, Rusyalı Müslümanların durumunu özetleyici bir şekilde anlatan ilk ve son yazısı değildir. Daha Rusya İmparatorluğu'nda bulunduğu yıllarda onların hallerini anlatacak *Çolpan yıldızı* adlı broşürünü de yayımlamıştır (İbrahim, 1907). *Rossiya'da Müslümanlar* adlı makalesinin yayınlanmasından iki yıl sonra, yine DHM

² Metnin gramerinde az sayıda Tatarca örneklerle rastlanabilir, örneğin belirtme hali (akuzatif) bazen -nı şeklindedir. Ayrıca Rusçada soyad anlamında olan *familiya* ve parti anlamında olan *partiya* sözcüklerine de rastlanır.

tarafından hazırlanan ve Alman kamuoyuna yönelik Almanca çıkarılan *Der Neue Orient (Yeni Doğu)* dergisine de benzer içerikli bir yazı yazmıştır. (İbrahim, 1917).

ROSSİYA'DA³ MÜSLÜMANLAR

El Dschihad. Zeitung für die muhammedanischen Kriegsgefangenen. Turkotatarische Ausgabe No. 10 (28.07.1915), s. 1.

Bundan dört beş asır mukaddem Ruslar Tatarların karşısında korkularından titrerlerdi, lakin bu son üç asır zarfında: Volga [= İdil], Ural, Sibirya Tatarları Rusların taht-ı idaresinde esir bulunarak her nevi zillet ve zulümlere tahammül ettiler. Tarihin o cihetlerini tekrara lüzum görülemez, yalnız şurasını söyleyebilirim Tatarların istikbalini mülâhaza etmek için şu üç dört asırlık esaretin⁴ derhatır etmek kafidir. Tatarlar Rus milleti gibi cahil ve Rus hükümeti gibi zalim bir hükümetin taht-ı tasallatında asırlarça⁵ kaldıkları halde kendilerinin adât-ı diniye ve ahlak-ı milliyelerini tamamıyla muhafaza ederek metanet-i fitriyelerini ispat etmişlerdir. Her ne kadar İvan Groznay⁶ zamanında bazı maruf ailelerden ortodoks mezhebini kabul edenler de bulunmuş ise de bunların adedleri gayet mahdut olup onbeş yirmi familiyanı⁷ tecavüz etmezler. Umumiyet itibariyle o kadar zulümlere ve katliamlara rağmen Tatarlar İslamiyet'i kemal-i metanetle muhafaza ettikleri gibi ahlak-ı milliyelerini dahi katiyen tebdil etmemişler ve bütün manasıyla Tatar oğlu Tatar olarak kalmış ve şimdiye kadar ruslaşmamış ve bundan sonra da ruslaşmak ihtimali yoktur, bilakis ileride Rusların tatarlaşmak ihtimali tasavvur olunabilir.

Ruslar bundan beş altı asır mukaddem geçmiş Tatarlardan ne kadar korkmuşlar ise, bugünkü Tatarlardan dahi o derecede korkarlar. Bu söz zahirde biraz gülünç gibi gelirse de fakat esbabı şerh olunduktan sonra inkarı gayrikabil bir hakikat olduğu tebeyyün eder. Ben burada uzun bir mütalaa beyanına dahi lüzum görmüyorum, yalnız Rusya hükümetinin Tatarlar hakkında vazettiği bazı kavanini serdederek bir niçe⁸ vakayii arz etmekle iktifa ederim.

Bundan on sene mukaddem Rusya'da hürriyetperver genç Rusların hareketi esnasında birinci derecede istifadeye şitabeden Tatarlar olmuştur, hatta Ruslar meyanında partiyalar teşekkülü için içtimalara hükümet müsaade etmemiş ve içtimalar da katiyen memnu olup her tarafta idare-i örfiye ve hükümet-i askeriye kanunu cari iken, Tatarlar hususi bir vapur isticare⁹ ederek Oka nehri üzerinde

³ Aynen böyle: رؤسّيه ده .

⁴ Aynen böyle: اسارتّن . *esaretin*, Tatarcada esaret sözcüğünün belirtme halidir.

⁵ Aynen böyle: عصرلرچه

⁶ 'Korkunç İvan' [Rusça: Иван Грозный], Çar IV. İvan'ın (1530–1584) rumuzu.

⁷ Aynen böyle.

⁸ Aynen böyle.

⁹ Aynen böyle [= isticar]. Vapuru kiralayan kişi, Abdürreşid İbrahim'in kendisi idi.

vapurda içtima edip birinci defa olmak üzere 1903¹⁰ senesinde Müslüman partiyasını teşkil ettiler. Şayet Rusya'da bir inkılap olup ta Meclis-i umumî açılacak olursa hemen aza intihabına da lazım olan organizasyon tesis olundu.

1905 senesinde Birinci Duma açıldığı zaman Müslümanlar Duma'ya yirmi dört aza intihabına muvaffak oldular, hep azalar Müslüman partiyasına merbut oldukları cihetle Birinci Duma Meclisi'nde Müslüman fırkası gayet güzel mevki tutmuşlardı. Mühim meselelerde umum-u partiyalar Tatarların hatırına riayet ederler ve hükümet de Tatarlardan endişe ederdi. İki ay sonra Rus hükümeti Birinci Duma'yı dağıttı¹¹ ve yeni intihab tayin etti ise, Müslümanlar bu kere de kemal-i ittifak ile intihaba çalıştılar ve İkinci Duma için de kırk iki Müslüman aza intihabına muvaffak oldular. Artık bu İkinci Duma'da Tatarların mevkileri fevkalade yükseldi kati hüküm verici bir seda vaziyetin¹² almıştı, Rusların en muteber partiyaları Kadetler hatta Sosyaldemokratlar dahi Müslüman partiyasına fevkalade hürmet eder oldular. En mühim meselelerde umum-u partiyaların literleri¹³ Müslüman fırkasının rayına müracaat etmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Stolipin¹⁴ hükümeti üç buçuk ay sonra tekrar bu İkinci Duma Meclisi'ni dahi dağıttı¹⁵ bilâhara İmparator ağzından yeni bir intihap kanunu neşrederek Müslümanların bir kısım-ı azimini hukuk-u medeniyeden ıskat ettiği gibi, diğer kısmını de gayet ağır şartlar ile intihaba iştirak edebilmeleri için müsaade eyledi. Bu kere Üçüncü Duma intihabında Müslümanlar ne kadar çalışmış olsalar da Duma Meclisi'ne ancak dokuz aza-yı Müslüman intihap edebildiler, Rusya hükümetinin Müslümanlar hakkında yalnız şu muamelesini // intihapta vazettiği kanunu // mülâhaza edecek olursak Rusların Müslümanlardan ne derecede korkmakta olduklarını biraz tahmin edebiliriz zannederim.

Bundan mada mülâhaza olunacak birçok cihetler vardır ki, Rusya dahilinde bulunan Müslümanların atisini göstermek için kifaye eder. Bütün hükümet-i zalimenin mevani-yi cebriyesine rağmen bu son yirmi beş sene zarfında Müslümanlar meyanında talimat-ı iptidaiye o kadar terakki etmiştir ki yalnız sıbyan değil otuz kırk yaşlı adamlara dahi okumak yazmak sanatı talim olunarak okur yazar adamların adedi yüze¹⁶ elli belki altmış bulmuştur // Ruslarda ise yüze¹⁷ on nihayet on üç tahmin olunur // Türkistan vilayetlerinde Hive hanlıklarında ve Kırgız sahralarında Tatar müellimleri ekseri fahrî olarak en

¹⁰ Aynen böyle; sözü edilen toplantı 1905'te meydana gelmiştir. Rusça tercümesinde de bu toplantı için 1904 yılı ile başka ama yine yanlış olan bir tarih verilmektedir (Cwiklinski, 2013a: 260).

¹¹ Aynen böyle: طاعندی

¹² Aynen böyle.

¹³ Aynen böyle [= liderleri].

¹⁴ Pyotr Stolipin (1862–1911), 1906 ile 1911 arasında Rusya Başbakanı.

¹⁵ Aynen böyle.

¹⁶ Aynen böyle.

¹⁷ Aynen böyle.

hücre¹⁸ köşelerde ehl-i badiye evladını talim ve efkar-ı umumiyelerini tenvir etmekte olup, bir taraftan Rus hükümeti Tatar [müellimlerini]¹⁹ ehl-i badiye meyanından tart ederse, diğer taraftan da müellim Efendiler hulul etmekteledir. Bu [...]de devam ederse yirmi otuz sene sonra Tatarların yüzde seksen belki doksan okup yazarı olacak Ruslarda ise yine on üç kalacaktır, zira Ruslar hükümetin mekteplerinden başka mektep tesis etmezler, hükümetin siyaseti ise yalnız kongreye lazım olan zorla okup yazar memurları yetiştirmekten ibarettir. Cihet-i iktisadiyelerine gelince Tatarlarda her ne kadar büyük sermayedaran yok derecesinde ise de mutavassıt ve ufak ticaretlerde Müslümanlar umumiyet itibariyle nispeten Ruslara takaddüm etmektedirler. Bilhassa Sibirya cihetlerinde ve Türkistan vilayetlerinde ekser-i ticaret Müslümanlar altındadır. İki üç yüz yedi sekiz yüz haneli Rus kariyelerinde daima tüccar-ı Tatar olduğu görülüyor.

Türkistan vilayetlerine ve Kazak sahralarına hicret etmekte olan Rusların bütün manasıyla tatarlaşmakta oldukları muhakkaktır, iki üç sene oralarda kaldıkları gibi Tatarca konuşur ve Tatar ahlakıyla da tahalluk olur çokça kalanlar ayin-i ruhanilerini dahi unuturlar²¹. Bütün Rus ailesi maişet cihetinden adeta bir Tatar ailesi gibi olur. Ekseri öz aileleri meyanında dahi yerli Müslümanlar lisaniyle tekellüm ederler.

Şimdilik bu kadarla iktifa edip icab-ı hale göre Rusya Müslümanlarına ait malumatı ileride dahi arzederim.

Abdürreşid İbrahim

Kaynakça

Cwiklinski, Sebastian. (2012). Abdürreşid İbrahim'in Birinci Dünya Savaşında Almanya ve İsveç'teki Faaliyetleri. Mehmet Ali Arpacı (yay. haz.): *Türk-Japon ilişkilerinin dönüm noktasında Abdürreşit İbrahim. Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon ilişkileri bilgi şöleni 22–23 Mayıs 2012, Konya. Bildiriler*. Konya: Konya Japon Kültür Merkezi, s. 285–306.

Cwiklinski, Sebastian. (2013a). Цвиклински С. Политические призывы Габдрашида Ибрагимова к военнопленным российским мусульманам в 1915 г. И. М. Гвоздикова, М. Н. Фархшатов (сост.). *История в лицах и личность в истории: Материалы Вторых Международных Усмановских чтений, посвященных 90-летию со дня рождения профессора Х. Ф. Усманова*. Уфа: ИИЯЛ УНЦ РАН, s. 251–264.

Cwiklinski, Sebastian. (2013b). Цвиклински С. Габдрәшит Ибраһимның «Әл-Жиһад» газетасында басылган мәкаләләре. *Чын Мирас*, 12, s. 28–36.

Cwiklinski, Sebastian. (2015). Цвиклински С. Германиядә татар телендәге беренче басма текст. *Безнең Мирас*, 8, s. 42–46.

¹⁸ Aynen böyle [= ücra].

¹⁹ Tam olarak okunamıyor ama, Rusça tercümesinde *татарам-учителям* ('Tatar öğretmenlere') sözcüğü geçiyor (Cwiklinski 2013a: 261).

²⁰ Okunamıyor; makalenin Rusça tercümesinde (Cwiklinski 2013a: 261) 'aynı başarı ile' anlamına gelen *с тем же успехом* terimi kullanılmaktadır.

²¹ Aynen böyle.

Gataullina, L. R. (2009). Гатауллина Л. Р. «Да будет дарована великая победа мусульманской армии и ее союзникам!» (Газета «Эль-Джихад» как средство пропаганды среди татарских военнопленных в Германии во время Первой мировой войны). *Гасырлар авазы / Эхо веков*, 1, s. 37–45.

Gilyazov, İ. A., Gataullina L. R. (2014). И. А. Гилязов, Л. Р. Гатауллина. *Российские солдаты-мусульмане в германском плену в годы Первой мировой войны (1914 – 1920): монография*. Казань: Татарское книжное издательство.

Heine, Peter (1980). Al-Ğihād – eine deutsche Propagandazeitung im 1. Weltkrieg. *Die Welt des Islams* 3/4, s. 297–299.

Höpp, Gerhard. (1997). *Muslime in der Mark. Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen* (Geisteswissenschaftliche Zentren Berlin e. V.: Studien 6). Berlin: Das Arabische Buch.

İbrahim, Abdürreşid (1907). *Çolpan yıldızı*. St. Peterburg [ikinci baskı].

İbrahim, Abdürreşid (1917). Scheich Abd-er-Reschid Ibrahim. Die Wiedergeburt der turkotatarischen Völker Rußlands. *Der Neue Orient* 1, s. 408–410.

МУСУЛЬМАНЕ В РОССИИ (НЕИЗВЕСТНАЯ СТАТЬЯ ГАБДРАШИДА ИБРАГИМОВА)

АННОТАЦИЯ

В статье предоставлена транслитерация малоизвестной статьи, написанной на османском языке татарским путешественником, публицистом и политиком Габдрашидом Ибрагимовым (1857—1944) и опубликованной в 1915 г. в татарском (в документах германских ведомств — «тюрко-татарском», а в немецком оригинале: turkotatarisch) издании газеты аль-Джихад, которая издавалась Центром информации по Востоку (Nachrichtenstelle für den Orient) при германском Министерстве иностранных дел во время Первой мировой войны для мусульманских военнопленных из российской армии, собранных в специальном лагере в маленьком городке Вюнсдорф под Берлином. Во введении подчёркивается тот факт, что следует рассматривать публикацию газеты аль-Джихад в рамках германской политики по Востоку: Германская империя, стараясь ослабить силы Антанты, Англию, Францию и Российскую империю во время Первой мировой войны путём создания сотрудничества с Османской империей и проведения политики панисламизма, хотела представить себя мусульманам как «истинного друга Ислама». Для этой цели Германская империя заставила Османскую империю провозгласить в ноябре 1914 г. «Джихад», т. е. священную войну мусульман против своих врагов, колониальных сил Англии, Франции и Российской империи. Целью панисламистской пропаганды, проведённой Германской империей совместно с Османской империей, являлось подстрекание мусульман во французских и британских колониях, а также в Российской империи восстать против сил Антанты. Для той же цели были созданы и два лагеря для мусульманских военнопленных при маленьком городке Цоссен (Zossen) под Берлином. Стараясь убедить военнопленных в том, что Германская империя является единственным «истинным другом» мусульман

мира, германские власти старались обеспечивать все условия для проповедования ислама в лагерях: в одном из лагерей была построена деревянная мечеть, открытие которой было торжественно отмечено германскими чиновниками и сотрудниками германского МИДа совместно с делегацией из Османской империи. Торжества открытия были использованы для пропагандистских целей. Были назначены имамы для проведения пятничных проповедей в лагерях для военнопленных, а пропагандисты-имамы в свою очередь регулярно посещали «своих» военнопленных, чтобы убедить их в истинности намерений германской стороны.

Издание газеты для военнопленных аль-Джихад следует рассматривать в рамках описанной панисламистской политики как попытку убедить мусульманских военнопленных, что истинными друзьями и союзниками исламского мира являются Германия и Османская империя. Большинство статей, опубликованных в газете аль-Джихад в период с 1915 по 1918 года, были написаны либо германскими чиновниками и политиками, либо арабскими сотрудниками Центра информации по Востоку и переведены с немецкого или арабского языков, а совсем малое количество статей было написано на татарском языке татарскими сотрудниками данного центра. Габдрашит Ибрагимов, приехавший в марте 1915 г. из Стамбула в Берлин по приглашению германского Министерства иностранных дел, чтобы участвовать в пропагандистской работе Центра информации по Востоку, фактически являлся одним из редакторов татарского издания газеты аль-Джихад. Во время своего пребывания в Берлине Габдрашит Ибрагимов совместил работу в редакции газеты для военнопленных с деятельностью пропагандиста прямо среди тюркских военнопленных: он посещал несколько раз в неделю лагерь, беседовал с татарскими военнопленными и по пятницам читал проповеди в мечети при лагере.

Исследуемая статья является одной из пяти статей, написанных Габдрашидом Ибрагимовым для тюрко-татарского издания газеты аль-Джихад, но также единственной написанной не на татарском, а на османском языке. Она представляет мусульман Российской империи в обобщённом виде: излагается история политического движения российских мусульман в Российской империи, коротко описывается и деятельность мусульманской фракции в парламенте. Что же касается языка статьи — то она написана на османском языке с некоторыми татарскими элементами и заимствованиями из русского языка.

Ключевые слова: Восточная политика Германии, Габдрашит Ибрагимов, Первая мировая война, татары, газета аль-Джихад, Германия.